

Liturgiska reformsträvanden i det evangeliska Tyskland.

Den liturgiska rörelsen i Tysklands evangeliska kyrkor kan egentligen redan se tillbaka på en 100-årig historia. Visserligen hava de strävanden, som gå ut på en reform av liturgien, först efter världskriget antagit karaktär av en rörelse, som omfattar vidare kretsar. Men det får ej förbises, att ansatserna gå långt tillbaka i det nittonde århundradet, och att de nuvarande kulturreformernas ledande tankar till dels nära överensstämma med de ledande liturgikernas från det föregående århundradet. Sedan ungefär hundra år tillbaka rör det sig nämligen om *striden mot rationalismen* och dennas olyckliga inflytande på liturgiens område. Visserligen veta vi tack vare det förtjänstfulla arbetet av Paul Graff, en av de nuvarande utgivarna av »Monatschrift für kirchliche Kunst»: »De gamla gudstjänstformernas upplösning i de evangeliska kyrkorna intill upplysningen och rationalismen»¹, att de av Luther från den katolska mässan övertagna delarna icke först i det adertonde århundradet till största delen försvunnit ur gudstjänsten utan att upplösningen hade begynt redan tidigare. Likväl måste rationalismen betraktas såsom den epok, som öppnat portarna för den varje kyrka nedbrytande subjektivismen, och som alldeles icke ägde förståelse för de historiskt givna kulturmöjligheterna, såvitt dessa icke överensstämde med den dåtida förnufts-kunskapen.

Med den allmänna reaktionen mot denna epok, nämligen med

romantiken (1800—1830), kommo även strävandena att återuppbygga den förstörda liturgien. Ett betydelsefullt resultat av dessa bemödanden var en på Luther och gammalprotestantismen grundad agenda, på adertonhundra-tjugotalet införd av »liturgikern på tronen», konung Friedrich Wilhelm III av Preussen. Denna av romantiken begynte restauration fortsattes kraftfullt av *nylutheranerna*: bayraren Löhe (1808—1872), mecklenburgaren Kliefoth (1810—1895), Vilmar från Hessen (1800—1868), Lyra från Westfalen (1822—82) och av grundarna av »Monatschrift für Liturgie und Kirchenmusik Sion» (1876 ff.), Schöberlein (1813—1881) och Herold (1840—1912). Visserligen voro verkningarna av dessa strävanden inskränkta till vissa kretsar, i synnerhet som tidsriktningen under nittonde århundradets senare hälft allt mer fjärmade sig från dessa mäns ortodoxa hållning. Men dessa strävanden få dock icke förbigås, då vi i dem hava rötterna till vår tids högkyrkliga rörelse. Denna nutida kraftfulla rörelse griper alltjämt åter tillbaka till Löhe, Kliefoth m. fl. och står i sin uppfattning av kyrkan och i sina liturgiska fordringar tydligt på de nämnda nylutheranernas skuldror.

Ett visst inflytande, framförallt genom väckande av sinne för högtidliga gudstjänster, har utgått från denna adertonhundra-talets liturgiska riktning, särskilt från de två sistnämnda ledarna, som även påverkat *Friedrich Spitta*, den för

¹ P. Graff: Die Geschichte der Auflösung der alten gottesdienstlichen Formen in der evangelischen Kirche bis zum Eintritt der Aufklärung und des Rationalismus. Göttingen 1921.

några år sedan avlidne grundaren av det sista årtiondets mer liberalt inriktade reformrörelse. Men icke heller mer än det kan man påstå, ty utgångspunkten för Spittas strävanden var just motsatsen till Luthers gudstjänstuppfattning och en tillbakagång till *Schleiermacher*, antipoden till det begynnande adertonhundralets liturgiska restauration. Men just i denna återgång ligger även ett moment, som förbinder de liturgiskt intresserade nylutherna och Spittas medarbetare, nämligen den gemensamma motsatsen till rationalismen. *Schleiermacher* var mycket starkt påverkad av romantiken. Han kunde visserligen icke instämma i de samtida lutherska liturgikernas betonande av kyrkans och hennes regerings oinskränkta auktoritet, och var även dessutom alltför kulturintresserad för att kunna förorda en återgång till sedan länge gångna tider. Och likväl stod också han i bestämd motsats mot rationalismen och betonade gent emot densamma, att liturgien icke finge utlämnas åt prästens godtycke utan just i enlighet med sitt väsende skulle uttrycka »församlingens enhet med det hela».

Det som särskilt utmärker hans gudstjänstuppfattning, är det konstnärliga sinne som i den kommer till uttryck. I motsats mot upplysningen, som ensidigt betonade läromomentet, menade han att gudstjänsten skulle vara en *högtid* (»Feier»), som i likhet med en konstnärlig skapelse icke finge tjäna ett bestämt ändamål. Den skall fastmer vara det religiösa församlingsmedvetandets framställning, manifestation (*Darstellung*).

Denna uppfattning omfattades med hänförelse av Spitta och andra

liturgiker på hans tid och spelades ut emot den pedagogiska uppfattningen, särskilt såsom Luther uttryckt den i sin »*Deutsche Messe*» av år 1526. Gudstjänsten kan icke vara »ett offentligt väckande av tro och kristendom» (Luther) utan måste förutsätta ett nådastånd hos deltagarna såsom förhandenvarande, ty endast i detta fall är gemensam gudstjänst och gemensam bön möjlig. Genom detta fastställande av liturgien såsom den förhandenvarande trons manifestation (*Feierliche Darstellung des vorhandenen Glaubensbesitzes*) hade Friedrich Spitta och jämte honom hans kollega i Strassburg, *Julius Smend*, gjort det möjligt att ställa de *sköna konsterna* i den kyrkliga gudskyndens tjänst och gjort sina samtida uppmärksamma på formens betydelse. Så skriver han i sin grundläggande skrift »Till den evangeliska kultens reform»¹ (jämför även Gustav Mensching: »Den liturgiska rörelsen i den evangeliska kyrkan»): »Ja, vilka smaklösa, okonstnärliga människor äro dock icke vi evangeliska vid våra gudstjänster. Alldelles genompyrda av den föreställningen att det alls icke kommer an på formen, tvinga vi de heliga handlingarna vid våra gudstjänster, som dock nu en gång måste ha en yttre form, in i de mest olämpliga former». Gudstjänsten såsom »uttryck för vår gemenskap med Fadern, såsom tillbedjan i anda och sanning» måste andas den rätta högtidsstämningen. (Jämför *Julius Smend*: *Föredrag och uppsatser*)². Det Heliga måste framträda i heliga former, sådana som endast den äkta konsten kan bjuda oss.

Sålunda har den Spitta-Smend-ska reformrörelsen i sitt organ:

¹ Spitta: *Zur Reform des evangelischen Kultus*, Göttingen 1891, s. 18. Jfr Gustav Mensching: *Die liturgische Bewegung in der evangelischen Kirche*, Tübingen 1925, s. 5.

² *Julius Smend*: *Vorträge und Aufsätze*, Gütersloh 1925, s. 12.

»Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst», som utkommit allt sedan 1895, alltjämt kämpat för ädla och upphöjda former åt kyrkorummets och för dess konstnärliga utsmyckning och för »att fönstren må fyllas med glasmålningar, så att den distraherande vardagsvärlden må utestängas och ett högtidligt, brutet ljus må behärska rummet» (Spitta: Zur Reform, s. 17). Men framför allt består denna reformrörelsens betydelse däri, att den eftertryckligt hänvisat på kyrkomusiken och vunnit tillbörlig plats i det gudstjänstliga livet åt denna. Den övertygelsen, som i vår tid slutligen blivit allmän egendom, att första platsen i liturgien tillkommer den gammalprotestantiska koralen, ha vi att tacka Spittas och Smends bemödanden under årtionden. Likaså är det deras förblivande förtjänst att hava förhjälpit Johann Sebastian Bachs, Heinrich Schütz' och andra evangeliska tonsättares odödliga verk till en ny uppskattning.

Om man fattar i sikte de i trängre mening liturgiska krav, som uppställdes av denna äldre reformrörelse, såsom denna kallas i motsats till den yngre rörelsen, vår tids strävanden, så måste man fastslå, att den förordar en måttfull *modernisering* av de gudstjänstliga formerna. Visserligen avböjer den Spitta-Smendska riktningen icke helt och hållet ett återupptagande av gamla moment, men den betonar eftertryckligt, att man måste taga den förändrade tiden med i räkningen, »eljest blir resultatet blott ett konstlat liv utan folklighet och livskraft» (Spitta: Zur Reform, s. 28).

I sammanhang därmed står strävandet att sorgfälligt vårda förbindelsen mellan *folksed* och guds-

tjänst. De i denna riktning gående strävandena hava sedan vidare fullföljts av den bykyrkliga rörelsen (Dorfkirchliche Bewegung). I motsats till upplysningstiden, då en mängd lokala seder och bruk åsidosattes, emedan de ansågos förnuftsvidriga, söker man nu i dessa kretsar verka för att bevara allt gammalt och ursprungligt i landsortsbefolkningens uppfattnings- och handlingssätt och förbinda det med det kyrkliga livet.

Vidare bemödar man sig om ett levande sammanhang mellan alla de enskilda momenten i det gudstjänstliga förloppet. Gudstjänsten skall bilda en *liturgisk enhet*: d. v. s. mellan de olika delarna skall vara ett meningsfyllt sammanhang. (Jfr Theodor Voss: Gudstjänsten såsom liturgisk enhet)¹. Utifrån detta kritiserar man den nedärvda lutherska liturgien, emedan denna blott är en ruin av den romerska mässan och därför än mindre än denna ett konstverk. Det omdöme, som Schian i sin »Praktiska Teologi»², s. 106 faller om den romerska mässan: »Otaliga äro luckorna och rämnorna i dess byggnad. Ordningen är alls icke klart och logiskt grundad», detta omdöme överföres av den äldre reformrörelsen även på den lutherska liturgien och tjänar som grund för dess strävan att framföra en nygestaltning av den evangeliska gudstjänsten.

I samband med avlägsnandet från Luther står även bemödandet att fråntaga den protestantiska kulturen dess karaktär av att vara blott predikogudstjänst. Man bekämpar med eftertryck den vitt utbredda uppfattningen, att den undervisande predikan är huvudsaken och allt annat bisak. Fastmer måste tonvikten

¹ Theodor Voss: Der Gottesdienst als liturgische Einheit, Göttingen 1915.

² M. Schian: Grundriss der praktischen Theologie, Giessen 1922, s. 106.

läggas på de former, i vilka *Guds närvaro* på ett alldeles särskilt sätt kommer oss nära, och i vilka vi *tillbedjande* höja oss till den högste. Man arbetar å ena sidan för mystiska och irrationella element i liturgien och bemödar sig å andra sidan om att en levande aktivitet, ett liturgiskt medverkande, skall hos församlingen träda i stället för det passiva predikohörandet. För båda finner man lämpliga former särskilt i musik och sång. För att göra den gudstjänstfirande församlingen levande delar man upp dem i grupper (t. ex. liturg och församling, kör och församling, män och kvinnor, barn och vuxna), som svara varandra i växelsång. Gudstjänster utan predikan, i vilka blott musik, sång, skriftläsning och bön hava plats, skola påverka sinnet och känslan. För att den vanliga gudstjänsten skall frångas karaktären av en predikosammankomst, arbetar man slutligen för att predikan blir kultpredikan, d. v. s. att den ej skall gå ut på undervisning eller omvändelse, utan att den i samklang med de övriga delarna av liturgien skall bemöda sig om att framställa den av Gud åt församlingen skänkta frälsningen.

På detta sätt har från den äldre reformrörelsen utgått och utgår alljämt en rad av uppslag. Det är ju ännu på länge icke så, att de berättigade kraven i dessa kultreformer allestädes hava funnit sitt förverkligande. Och därför kan det icke vara annorlunda än att vår tids reformsträvanden i stor utsträckning har gjort dessa ännu icke uppfyllda fordringar till sina. Och dock får man icke betrakta vår tids liturgiska rörelse enbart såsom fortsättningen av de Spitta-Smendiska strävandena före kriget, ty för det första finnas nu strömningar, som äro orienterade

efter alldeles nya riktpunkter, såsom den högkyrkliga rörelsen, den efter Otto uppkallade riktningen och Berneuchener-konferensen, och för det andra hava även de kretsar, som förblivit i närmare förbindelse med den äldre reformrörelsen, inriktatsig på nytt sätt. Detta *nya* karaktäriserar professor Niebergall¹ med följande ord — icke utan ironiserande sidohugg —: »I sammanhang med den förändrade kulturuppskattningen efter sammanbrottet ha vi blivit frommare, djupare, mer mystiska. Allt vad ändamål och förstånd heter avböjes; i dess ställe står högt i pris allt som blott har sammanhang med själ, djup, hinsides. Även jaget med dess personlighet måste träda tillbaka för det objektiva. I stället för förståndmässig uppfordran begär man nu vila i gudstjänsten, på sin höjd tillbedjan och försjunkande i det eviga och oändliga. Så är nu en utpräglad kultisk romantik modern. Den kultiska pendeln ger därför starkt utslag åt höger. Och till höger står Rom med sitt mystiskt-magiska kultväsende. Mysterier, tyst bön (schweigerender Dienst), psalmodiering, processioner med vaxljus och diakoner, brokiga färger och festlig musik — allt detta gäller i dag mer än någonsin såsom oumbärligt även för evangelisk kult».

Det är otvivelaktigt så, att nutidens liturgiska rörelse får sin prägel av den med stor omedelbarhet frambrutande längtan efter religiös upplevelse, av betonandet av känslans rätt, av den i vida kretsar utbredda dragningen till mystik och av den nyvaknande längtan efter det överindividuella. Men inom detta allmänna låta sig olika särdrag fastställas, som stundom i en sidoström blivit den utslagsgivande faktorn.

¹ Kultus und Kunst, herausgegeben v. Curt Horn, Berlin, s. 18.

Om man bortser från vissa enskildheter, kan man urskilja tre huvudriktningar: nämligen den konstnärliga, den mystiska och den högkyrkliga.

I den

Konstnärliga Riktningen

fortsätter den äldre reformrörelsens strävan, att framdraga de sköna konsterna till gudstjänstens höjande. Det nya består därvid endast i att för det första den ovan karaktäriserade stämningen träder i förgrunden vid utformandet av gudstjänsten, och att för det andra flera av de sköna konsterna tagas i anspråk och att överhuvud nya gudstjänstformer prövas. Jämte de äldre »liturgiska» gudstjänsterna utan predikan komma då närmast högtidsstunder med episk karaktär, som Mensching kallar dem i sin bok »Den liturgiska rörelsen i den evangeliska kyrkan» s. 36. Han skriver därom: »Vi mena därmed gudstjänster, vid vilka historiskt eller religiöst stoff meddelas församlingen i form av berättelse, sång, föreläsning och bön. För att giva en föreställning om vad som menas, meddela vi här planen för en sådan gudstjänst av Michaelis: (M. G. K. 1922, s. 203 ff.): Tema: Inblick i Luthers hemliv. Orgelförspel. I. En plats för gudomlig frid. II. En plats för bön. III. En plats för arbete. IV. En plats för kärlek. V. En plats för glädje. De enskilda delarna utfyllas så av korta berättelser över de olika temata, föredragna av en 'förtäljare', och avbrutna av sång av församling och kör». Liknande högtidsstunder föreslogos även år 1924 av Spitta i anledning av psalmbokens 400-årsjubileum.

Ännu ett nytt slag av gudstjänster utgöra de uteslutande *musikaliska andaktstunderna*. Vid anordnandet av dem utgick man från den uppfattningen, att för många moderna människor har gudstjänsten med sin förstenade liturgi och sin mycket subjektivt inställda predikan blivit outhärdlig, men att för dessa människor kunde mycket väl en musikalisk andakt passa såsom ersättning. Guds ord skulle här bringas församlingen i musikens dräkt. Exempel på sådana högtidsstunder finnas i det stora sammverket »Högtidsfirande församling»¹. Denna bok giver över huvud en levande bild av de liturgiska reformsträvandena i det evangeliska Tyskland, alldenstund alla riktningar här komma till orda. Tyvärr är det dock mycket svårt att finna sig till rätta med boken på grund av det stora samlade materialet (58 uppsatser och 250 förslag av 136 medarbetare).

Ett annat slag finna vi i *ljusbildsgudstjänster*, varvid predikan ersättes med bilder ur den religiösa konsten. Prästen förklarar dem med egna ord eller uppläser en dikt, som motsvarar bilderna. I många förslag förekommer tyst andakt inför den korsfästes bild. Det hela genomväves av skriftläsning och sång.

Av särskilt intresse äro slutligen gudstjänster, i vilkas medelpunkt står en *åskådlig-dramatisk handling*. Därvid må man å ena sidan tänka på de bemödanden, som gjorts för att förnya de medeltida mysteriespelen. Ungdomsrörelsen upptäckte jämte den gamla folkvisan även det gamla folkspelet, jul-, passions-, påsk- och paradisspelet, dödsdansen m. m. och begärde för sina högtider templets

¹ Feiernde Gemeinde, herausgegeben von Oskar Goehling. Verlag des Evang. Pressverbandes. S. 313—340.

helgade rum. I förstone rönte tanken på sådana utföranden inom kyrkan mycket motstånd, men så småningom blev man vänligt stämd gent emot tanken, och så ha på flera orter i Tyskland dessa nya gudstjänstformer fått hemortsrätt vid kyrkoårets höjdpunkter. Vid sidan av de framställningar, som anknöto till de gamla folkspelen, uppstodo även helt och hållet nya såsom »Domspiel» och skördefestspel¹. Men å andra sidan måste man jämsides med de åskådligt-dramatiska gudstjänsterna även tänka på sådana, vid vilka icke ett helt spel utan blott enstaka symboliska handlingar framställas. På ett banbrytande sätt har Pfarrer Lic. Strewe i sin bok: »Liturgien såsom åskådande och handlande»² kämpat för denna gudstjänstform. I sammelverket »Feiernde Gemeinde» finnes av denne författare ett utkast till en aftongudstjänst, i vilken särskilt de tekniska anmärkningarna äro intressanta. Vid sidan av anvisningar för liturgens uppträdande, då han stiger upp till och träder fram för altaret, då han tänder ljusen, faller på knä, vänder sig om o. s. v., stå följande anmärkningar: »Fioler eller lutor ta upp tonen, och gå över i melodien: 'Ach, bleib mit deiner Gnade'. Utifrån komma gestalter i enkla, icke teatraliska kläder med ljus och blommor i handen», vidare: »Liturgien bekransar altaret. Processionen höjer ljusstakarna», ytterligare: »Processionen vänder sig mera mot altaret och sänker ljusstakarna» och slutligen: »de räcka

varandra händerna», medan liturgen först citerar ord av Goethe ur andra delen av Faust: »Steigt hinan zu höherm Kreise» och säger därefter: »Hände verschlingt freudig zum Ringverein!». Om Strewes förslag i »Die Liturgie als Schauen und Handeln» skriver Flemming i sin bok: »De drivande krafterna i den lutherska gudstjänstreformen»³ följande: »Han har en så rik symbolisk apparat, att man erinras om en scenutstrysel. Han ger en passionsfest med temat: 'Döden-Livsporten'. Då uppbygges faktiskt livsporten — han kallar den dödsporten —: två svarta pelare, därpå en skära och höga ljus, livets träd, murgröna och akasiekvistar. För pingstfesten är en 'flammande eld' symbolen. Vid skördefesten ser man en korg rovor, en kanna mjölk o. s. v. Vid reformationsfesten skall Luthers karaktär symboliseras utom genom bibel och kalk även av en ståtlig hammare. Döden framställs genom utsläckande, uppståndelsen genom tändande av ljusen». — Det kan icke förnekas, att detta slags fester kunna förefalla många människor mycket stämningsfulla, men man måste dock fastslå, att här ha den evangeliska gudstjänstens vägar på ett betänkligt sätt övergivits. Och därför möta också sådana symboliska handlingar mycket mera motstånd än anslutning. Här överdrives de liturgiska åtbördernas betydelse, vilken eljest med all rätt beaktas av den liturgiska rörelsen. Formen och den åskådliga framställningen ställes här så starkt i

¹ Jämför härtill Gircons uppsatser: Die Entwicklung des Mysterienspiels zum darstellenden Gottesdienst in der Neuzeit, och Wallau: Gottesdienst, religiöses Spiel, Symbolhandlung, båda i »Feiernde Gemeinde», och den av den senare nyligen utgivna skriften: Zur Technik des religiösen Laienspiels, Verlag Kiefel, Barmen.

² Die Liturgie als Schauen und Handeln.

³ Flemming: Die treibenden Kräfte in der lutherischen Gottesdienstreform, Leipzig, Deichert, 1926, s. 77.

förgrunden, att innerligheten och själens höjande till det osynliga måste komma till korta.

Detta fel söker den andra riktningen,

Den mystiska riktningen

att undvika. Den söker att utgestalta gudstjänsten så, att »der Schweigende Dienst» (silent worship), alltså just undanskjutandet av allt utgestaltat och utformat, bildar höjdpunkten. Ledaren för denna riktning är författaren av den epokgörande boken »Das Heilige», professorn i systematisk teologi vid universitetet i Marburg, *Rudolf Otto*. Ursprungligen verkade jämte honom professor *Friedrich Heiler* i samma riktning men alldeles självständigt. Under många år har han hållit morgon- och aftonandakter i ett gammalt kyrkogårdskapell i Marburg, vilka äsyfta ett »andäktigt försjunkande i Guds och hans uppenbarelses djupheter och hemligheter»¹. Emellertid har han numera anslutit sig till den högkyrkliga riktningen, såsom han själv förklarar i den andra, fullständigt omarbetade upplagan av sin skrift »Katolsk och evangelisk gudstjänst»². Vi skola därför inskränka oss till Ottos och hans medarbetares skrifter, då vi nu gå att närmare karaktärisera den mystiska riktningen.

Redan i den första upplagan av sin bok »Das Heilige» av år 1917 krävde Otto i sin strävan att återuppväcka känslan av *tillbedjan* inför det Heliga den »Tysta tjänsten» (»Schweigender Dienst») såsom ett lämpligt gudstjänstligt uttryck. För honom kommer det framför allt

an på att vid sidan av den första delen av gudstjänsten, vilken numera är den nästan ensamt förekommande och som är ägnad ordets förkunnelse, ställa en andra, brett utbyggd del, i vilken tillbedjan skulle komma till sin rätt och vilken skulle finna sin höjdpunkt i den heliga tystnaden. »En sådan tystnad uppnås vid upphörandet av alla yttre ord och yttre iakttagelser men för den oövade ännu under ett inre talande såsom självhängivelsens bön till den Närvarande. Men så småningom övas man i tystnad. Till den yttre tystnaden kommer då den inre, själens och alla dess krafters fullständiga sabbatsvila och stillhet, det lugna försjunkandet i den eviga grunden, själva föreningens höga under»³.

För utgestaltandet av *böneavdelningen efter predikan* ger Otto följande förslag i sin bok »Till förnyelse och utgestaltande av gudstjänsten»⁴. Efter psalmen, som följer på predikan, låter han pausen med församlingsoffer och tillkännagivanden följa. Därpå kommer en s. k. »Aufwärtspsal», utförd växelvis mellan predikanten och diakonen med församlingen, såsom: »Stå upp, var ljus . . .», eller: »Herre, vår Herre, huru härligt är ditt namn . . .» eller eljest en psalm ur Psaltaren eller psalmartat stycke. Sedan skall trosbekännelsen följa, som i den vanliga gudstjänstordningen hänvisas till altartjänsten före predikan, vidare flera böner och en litania (i särskilda fall skall dessutom prefation med Sanctus, Hosanna och Benedictus föregå bönerna), därpå epikles och »tigande

¹ Jfr Mensching o. a. a., s. 9.

² Heiler: Katholischer und evangelischer Gottesdienst, München, Reinhardt 1925; till grund för detsamma ligger ett i april 1923 i Malmö hållet föredrag: Den kristna gudstjänstens huvudformer, tryckt i Kristendomen och vår tid, 1924, 21 ff.

³ Jfr R. Otto: Das Heilige, Göttingen 1922, s. 321, och Mensching o. a. a., s. 9.

⁴ Otto: Zur Erneuerung und Ausgestaltung des Gottesdienstes, Giessen 1925.

tjänst», avslutat med gemensamt uttalat Fader vår, salutation, slutbön och välsignelsen.

Det, som den Otto'ska riktningen vidare har att bjuda den liturgiska rörelsen, finnes i den lilla boken: »Chorgebete»¹. Med »Chorgebete» menar Otto sådana böner, som uttalas i korus, d. v. s. gemensamt och växelvis. Därtill framdragas i första hand psalmer och psalmartade stycken ur profeterna men även de stora rytmiska styckena ur nya Testamentet. I stället för den förut vanliga men nu mestadels bortglömda psalmoderingen, vill Otto genom denna lilla bok införa den i korus talade bönen. Mensching skriver om denna form i sin bok »Den liturgiska rörelsen i den evangeliska kyrkan»: »En sådan bön är redan i fast bruk i Englands och Amerikas protestantiska kyrkor. Vi iakttaga, att den talade bönen har en särskild uttrycks kraft. Man känner tydligt den talade bönen såsom ett mera omedelbart och intimt uttryck än den av orgeln ledsagade sången. Här bortfalla alla yttre band, och bönen, ty om sådan rör det sig och icke om uppförande av teatraliska 'talkörer', kan utveckla sig fritt. Raskt inställer sig hos den på detta sätt bedjande församlingen medvetandet om att vara en församling».

En annan gåva från denna riktning är den av Otto föranstaltade och med inledningsord försedda översättningen av *Emanuel Lindberghs* Nya evangeliebok. Genom densamma har diskussionen om kyrkoårets utgestaltning befordrats. Och slutligen må ytterligare hänvisas till att sedan början av

förra året Rudolf Otto tillsammans med Gustav Mensching och René Wallau utgiva: »Liturgiska Blad för predikanter och medhjälpare»², vilka meddela en rad av utförda utkast.

Vill man kortfattat karaktärisera strävandena inom den tredje rörelsen,

Den högkyrkliga rörelsen

kan man törhända säga: den vill gent emot den subjektivism, som gjort sig bred i den evangeliska kyrkan, vända tillbaka till det *objektiva* i uppfattningen av kyrkan, av ämbetet och sakramenten. Den högkyrkliga föreningen grundades i Berlin år 1918 och har sedan dess vunnit stor omfattning. Att den av denna förening burna rörelsen står i visst sammanhang med de ovan omnämnda strävanden, som utgingo från Löhe, Kliefoth o. a., framgår därav, att Wilhelm Herold, den siste utgivaren av *Siona*, vilken tidskrift upphörde år 1920, skriver i sammelvecket »Die feiernde Gemeinde» om den högkyrkliga rörelsen: »Vad Schöberlein och min fader D. Max Herold skådade i fjärran, det söker denna rörelse att förverkliga».

Den högkyrkliga riktningens fordringar kunna vi utläsa av dess program³. Här heter det: »1. Den högkyrkliga rörelsen önskar ett måttfullt tillbakaträdande av predikan, ett starkare betonande av de heliga sakramentens betydelse och deras objektiva karaktär — oefftergivlig förutsättning är deras utförande enligt den kyrkliga ordningen — och en rikare liturgisk utgestaltning av gudstjänsten . . . 3. Den vill genom smyckande av

¹ Otto: Chorgebete, Giessen 1925.

² Liturgische Blätter für Prediger und Helfer, herausgegeben von R. Otto, G. Mensching, R. Wallau; Verlag: L. Klotz, Gotha.

³ Monatschrift: Die Hochkirche, 1922, s. 1.

kyrkor och altaren göra rättvisa i gudstjänsterna åt sinnet för det sköna, ädla och sant folkliga och att det heliga innehållet städse skall bjudas i heliga, värdiga former. 4. Den vill hjälpa till att de fromma övningarna (kyrkobesök, bönetimmar, evangeliskt klosterliv) må tillbörligt uppskattas i reformationens kyrkor och komma i bruk . . . 6. Emedan Kyrkan är den av Kristus stiftade synliga frälsningsanstalten, måste ett — hennes betydelse motsvarande — inflytande på folklivet eftersträvas, och i den evangeliska kristenheten måste medvetandet om att tillhöra den stora Kristi Kyrka väckas och stärkas». — Detta program ger vid handen, att den högkyrkliga föreningen har icke allenast liturgiska mål, varför den understundom icke räknas till den liturgiska rörelsen. Det bör dock icke förbises, att den för det första målmedvetet ställt kyrkofolket inför kultproblemet och att för det andra den av densamma föreslagna förnyelsen av gamla gudstjänstformer bildar ett mycket väsentligt inslag inom de liturgiska strävandena i nutiden. Den vill tillbaka eller fastmera framåt till en evangelisk *Högmässa*, för vilken den finner förebilder i den gammallutherska, anglikanska, svenska och gammalkyrkliga gudstjänsten.

Till dels har inom denna förening även röster gjort sig hörda, som påyrka en starkare anknytning till den romersk-katolska mässan. Så möter oss i många högkyrkligas förslag hela den romerska katolicismens värld av former: användning av rökelse, offertorium, handtvagning, elevation med knäfall, fridskyss och annat. När man erinrar sig denna böjelse¹,

då förstår man, att många evangeliska förebrå den högkyrkliga rörelsen *katolicerande* tendenser, ehuru denna förebråelse icke är helt berättigad, då enligt evangelisk uppfattning ceremonierna såsom sådana varken giva något åt eller taga något från tron. Vida betänkligare är dock, att mångstädes med de katolska formerna förbundits dogmatiska föreställningar, vilka måste anses såsom återfall i romersk katolicism. Så företrädes t. ex. den uppfattningen, att sakramenten verka ex opere operato, att det prästerliga ämbetet har objektiv karaktär och att nattvarden är ett offer. Och i de teser, som Hansen offentliggjorde i »Hochkirche», återfinnas följande satser: »Reformationen kan med fog och rätt kallas deformation, emedan dess välmenta strävanden till största delen misslyckats».

Det i dessa satser ådagalagda avlägsnandet från Luther och reformationen har emot slutet av år 1924 fört till en skilsmässa. Från den högkyrkliga föreningen har det *Högkyrklig-Ekumeniska Förbundet* avskilt sig, emedan en rad av medlemmar med professor v. Martin i spetsen ansågo sig nödgade att tillbakavisa det förbindande i de reformatoriska bekännelseskriterierna. Detta nya förbund vill enligt sitt program² vara en förening av Kristustroende, som äro förbundna med varandra genom den lika iver för den »ena, heliga, katolska (d. v. s. allmänliga) och apostoliska Kyrkan». Den gemensamma grunden för sådant arbete är den gamla och odelade Kyrkan, alltså det 5:e århundradets kyrka. Förbundet bekänner sig alltså till de ekumeniska symbola såsom den allmänliga Kyrkans bekännelse

¹ Jfr Mensching o. a. a., s. 50 ff.

² Jfr dess Tidskrift »Una Sancta», 1925 I, numera på Fromanns förlag, Stuttgart.

och arbetar 1. för återställandet av . . . den biskopliga författningen med apostolisk succession; 2. för erkännandet av den objektiva karaktären i det heliga sakramentet; 3. för återställandet av den gammalkyrkliga liturgien, särskilt den heliga eucharistien såsom den kristna gudstjänstens huvudstycke och kärna; 4. för förnyande av den kyrkliga seden i anslutning till kyrkoårets tider; 5. för återupplivande av klosterkallet, inneslutande de därur senare framvuxna lekmannaordnarna och bruket av andliga övningar.

En värdefull eggelse för de liturgiska reformsträvandena har hela den högkyrkliga rörelsen givit därmed, att den har visat, att upptagandet av ekumeniskt stoff kan göra våra gudstjänster rikare. Detta krav framställes även av andra kretsar i vår tid, såsom synes av följande ord av Paul Althaus i hans skrift »Den evangeliska gudstjänstens väsende»²: »I våra gudstjänster måste varje gång givas plats åt en erinran om Guds hela Kyrka. Om »una sancta» (= den ena Heliga) erinna oss redan de gamla styckena av liturgien, kyrkosångerna, som de olika kyrkorna skänkt varandra (vi tyskar borde tillägna oss det bästa av åtminstone de nordiska kyrkornas skatter; vem ger oss levande översättningar t. ex. av Grundtvigs andekraftiga sånger?), Fader vår och trosbekännelsen, de gamla perikoperna och högtidsbönerna. Men det måste ske mera: i kyrkobönen skulle uttryckligen alla kyrkor komma i åtanke, att Herren måtte rena och samla dem; alltse-

dan Stockholm har en större vidhjärtenhet och större allvar i bönen för hela Kyrkan blivit en ny plikt för oss. Och vi få ej fira någon nattvard utan den gamla bönen från 'de tolv apostlarnas lära': 'Tänk, Herre, på din Kyrka, fräls henne från allt ont och fullkomna henne i din kärlek och för henne, den helgade, från de fyra väderstrecken samman i ditt rike, som du har berett för henne'».

Denna överblick åskådliggör för oss de huvudsakligaste tendenserna, som träda i dagen i nutidens liturgiska rörelser: betonandet av formen i den konstnärliga riktningen, av tillbedjan i den mystiska och av det objektiva i den högkyrkliga riktningen. Vid första påseende kan man tycka, att dessa tre strömmar flyta alldeles oberoende av varandra, och helt visst äro skiljaktigheterna såväl i de föreslagna nya gudstjänstformerna som även alldeles särskilt i de till grund liggande dogmatiska åskådningarna ofta mycket stora. Och dock löpa trådarna stundom samman. Det finnes väl ingen högkyrklig, som icke även arbetar för tillbedjan och en helig och meningsfylld form, lika litet som i de andra riktningarnas skrifter och gudstjänstordningar det objektiva i bibelord och sakrament uteslutes. Den av mig företagna karaktäriseringen är alltså att förstå så, att det för var och en av dem givna slagordet endast framhäver det, som av ifrågavarande riktning alldeles särskilt betonas. (Forts.).

Adolf Allwohn.

¹ Jfr Mensching o. a. a., s. 12.

² Paul Althaus: Das Wesen des evangelischen Gottesdienstes, Gütersloh, Verlag Bertelsmann, 1926, s. 14.